

Història, arqueologia i patrimoni a l'Alt Urgell. Estat de la qüestió i idees per al futur

Laia Creus i Gispert, historiadora, arqueòloga i tècnica en gestió de patrimoni

Quan parlem de l'Alt Urgell no podem sinó pensar en tota la història de què ha estat protagonista aquesta regió. La seva composició territorial fa que tota la comarca estigui estructurada al voltant del riu Segre, una de les grans vies de comunicació per travessar els Pirineus al llarg de la història.

L'espai fou poblat des d'antic, com ho demostren les restes megalítiques que ens han arribat o algunes de les intervencions arqueològiques que s'hi han fet (cova de Montanissell, a Nargó, o possible assentament en cabanes a Cava) i, alhora, aquí se situà un dels bisbats hispans més antics (es coneix l'existència d'un bisbe d'Urgell ja al segle VI), cosa que significa que el cristianisme hauria arribat en aquesta àrea com a mínim llavors, però segurament abans. I la seva importància només anà en augment: seu inicial del comtat d'Urgell, amb un bisbat molt potent i una ciutat (la Seu d'Urgell) que es convertí ràpidament en element articulador de la zona, ja que era el centre de poder, de la vida econòmica, religiosa, etc.; bressol d'un gran nombre de petites famílies que també lluitaven per tenir la seva parcel·la de poder (Caboet, Castellbò, Benavent, Aguilar, Tost...), etc.

Queda clar que entre el neolític i l'edat del bronze i el segle VI dC hi hagué una continuïtat de la qual, ara per ara, no tenim informació. Ens faltaria saber com era la població abans de l'arribada dels romans i com va afectar la romanització el territori, quan es produí la cristianització, com canvià la població al llarg de tots aquests segles, aclarir la importància de Castellciutat, l'existència d'esclavisme al llarg del temps o fins i tot entrar en temes menys tradicionals com els estudis de tècniques industrials en època antiga (metal·lúrgia, mineria...), el perquè dels establiments a mitja i alta muntanya, entre tantes altres coses.

I també hem de tenir en compte moments posteriors: les lluites internes entre el bisbat i els comdors de Caboet, després vescomtes de Castellbò i posteriorment comtes de Foix pel domini de tot el territori, la unió de les corones catalanoaragonesa i hispana, com afectaren les grans guerres en la zona (guerres civils, guerra dels Segadors, guerra de Successió,...) i els tractats que hi van sovint relacionats, el decret de Nova Planta, els carlins i les carlinades, la guerra civil del segle XX, les dictadures, el canvi en l'economia lletera; però també l'evolució dels petits nuclis, o entrar en temes com la bruixeria, els hugonots a la comarca, el bandolerisme, els càtars o la inquisició, per exemple.

Així: com ha evolucionat aquest territori al llarg de la història? Quins estudis se n'han fet? A quines conclusions s'ha arribat? Com es gestiona el patrimoni existent? Quin valor donen a aquest patrimoni els seus habitants?

En aquestes pàgines volem analitzar en quin punt estan els estudis històrics i arqueològics a l'Alt Urgell, quin patrimoni hi ha, quins projectes hi ha hagut o hi ha en curs, quina difusió se'ls ha donat, quin èxit han tingut, i què ens sembla que seria interessant fer per la comarca. Per descomptat, volem ser exhaustius, però segurament ens deixarem coses; potser seria interessant que aquestes línies servissin per reflexionar bé sobre què interessa als habitants de la zona i que, tan de bo, obrissin un debat sobre aquests temes.

Si analitzem la història de l'Alt Urgell seguint els esquemes tradicionals ens trobem que, per a tots els períodes anteriors als segles VIII-X no tenim documentació continuada; només alguna referència d'època romana (s. III aC), com serien les referències esporàdiques que les fonts de l'època fan sobre els ceretans (i a vegades els andosins) i els seus pernils, o com la cita del bisbe Just d'Urgell en el II Concili de Toledo, del 527. Inicialment aquest podria ser un gran problema per realitzar estudis sobre un territori, sobretot si no es té en compte una eina molt important: l'arqueologia.

Per a tot moment històric és interessant poder-ne fer l'estudi científic complet, i això inclou tant l'estudi de les fonts escrites (bàsicament documents, però també planimetries i fotografies antigues) d'arxius públics i privats, com l'ús de l'antropologia i l'arqueologia en tots els seus camps: estudis del territori (tant amb fotografia àrea, amb prospeccions manuals o amb georàdars, o un altre instrumental), de la toponímia, recull de fonts orals, estudis arquitectònics i de l'art, intervencions arqueològiques sobre el terreny, anàlisis lligades a aquestes, com serien els estudis d'antropologia física, d'ADN antic, de ceràmiques, de llavors i pol·lens, de carbons, de diverses matèries orgàniques (fusta, teixits, matèries vegetals,...), de metalls, estudis amb anàlisis químiques com el del carboni 14, etc.

Però s'hauria de procurar que les intervencions arqueològiques es realitzessin

sempre en el marc d'un projecte d'estudi del territori que arribés més enllà de la simple intervenció arqueològica. Si exceptuem les intervencions d'arqueologia urbana (preventiva o d'urgència) lligades amb la construcció o en casos de risc de destrucció o de degradació extrema dels jaciments, el que s'hauria de fer és poder crear projectes d'investigació sòlids (tan petits com grans) que donin una coherència i significat a la intervenció que es vol realitzar i amb una metodologia estricta i que reportin informes i memòries finals de consulta pública; és important tenir clar que si no es concreta correctament el que es busca pot ser que es perdi informació.

Quin és un dels grans problemes: evidentment l'econòmic; sense inversió no hi ha estudis.

Però comencem pel començament: de qui és el Patrimoni? Si tots estem d'acord que el patrimoni és de la societat (sobretot d'aquella que hi viu) llavors ens hem de fer una altra pregunta tant o més important: quin dret té un constructor, una administració, un particular a actuar sobre el patrimoni sense cap mena de control tècnic?

I encara més: aquesta societat que resulta que és *la titular* d'aquest patrimoni, quin valor hi dóna?, o més ben dit: quin valor creiem que hi hauria de donar?

Des del nostre punt de vista el patrimoni és de la societat i per tant ningú no hi pot actuar sense supervisió d'un tècnic especialitzat. Això no vol dir ni aturar les obres de construcció, ni prohibir rehabilitacions, ni, per exemple, evitar la instal·lació d'un sistema hidràulic de recollida d'escombraries; només significa controlar les actuacions que es fan treballant en equip.

Però siguem realistes: ara per ara, l'arqueologia només és vista com un problema: atura o frena les obres i posa impediments arreu, és a dir: fa perdre diners. I ho hem d'analitzar de la manera següent: quina és la reacció normal de tot ciutadà, de la mateixa constructora, de l'administració, del propietari del terreny quan apareixen restes arqueològiques en un solar?

Però tot plegat és molt simple: ha d'existir una àrea de protecció (com els entorns que s'estan creant a Andorra o tants d'altres que ja existeixen a Catalunya) amb una normativa que simplement obligui a realitzar (tant a particulars com a la mateixa administració), com a mínim, un control arqueològic a totes les intervencions realitzades en aquest espai; això simplement significa que hi ha d'haver un arqueòleg (que hauria de ser un membre més, esporàdic normalment, del cos tècnic de l'obra) que controli que l'obra (pública o privada) que segueix treballant al seu ritme, no afecti restes patrimonials. I en espais intervinguts en extensió (solars, places) incloure des de la proposta inicial del projecte un càlcul de temps i una partida pressupostària per a la intervenció arqueològica.

Perquè, quin dret té el constructor, l'administració, un particular de destruir el nostre passat sense ni tan sols documentar-lo? Potser el problema és que la població en general no valora el patrimoni que té i llavors és complicat intentar explicar la tasca que portem a terme. Què es pot fer amb aquestes restes trobades? Han de ser sempre destruïdes o es poden incorporar en les obres projectades? No milloraria la relació entre la població i el seu patrimoni si fos ja, des de bon començament, ben valorat? I és més: quin enfoc hi dóna el grup polític que governa en aquell moment? Per a ells, el patrimoni és un valor afegit o un problema?

I alhora ens hem de fer un altre plantejament: quan es fa una intervenció arqueològica, per què no s'explica què s'està fent? És tan fàcil com penjar informació a la mateixa tanca de l'obra mentre s'està intervenint i posteriorment muntar una petita exposició temporal dels resultats aconseguits. Només amb això ja s'aconseguiria que la població se sentís particip del projecte que s'està realitzant i que comencés a valorar tot el que li pertany.

Però potser el més important de tot és plantejar-se què se'n fa de les restes localitzades un cop acabada la intervenció. Hi ha diverses opcions: en el casos d'intervencions preventives i/o d'urgència en zones urbanes, normalment es fa una documentació sistemàtica de totes les restes (planimetries incloses) i després bona part són destruïdes (sempre sota les directrius dels tècnics de la Generalitat) per poder seguir endavant amb els projectes previstos. Només en els casos de restes de gran rellevància es pot arribar a modificar projectes, incorporant les restes en l'arquitectura projectada i, a vegades, museïtzant-ho.

La documentació sistemàtica d'aquestes restes ens permetria veure, per exemple, part del tram urbà de la Seu; i si això es portés a terme en tots els espais intervinguts del nucli antic, acabaria reportant una planimetria de la trama urbana antiga de la ciutat (com per exemple ja es té d'algunes zones de Barcelona) o altres elements ara per ara obscurs de la història d'aquest municipi, com els períodes d'ocupació, l'establiment dels romans a la zona, la possible existència d'una catedral d'època visigòtica... Perquè realment, si es pot fer a Barcelona per què no es pot fer a la Seu d'Urgell?

Hi ha altres tipus d'intervencions, sovint localitzades en espais no afectats per l'expansió urbanística o relacionades amb restes arquitectòniques (esglésies, estructures militars...) que, un cop realitzades, consolidades i restaurades, resulta interessant gestionar perquè siguin visitables; perquè l'espai ho permet, perquè té al darrere un estudi suficientment coherent per poder-ne crear un discurs correcte, perquè forma part d'un projecte de dinamització del territori...

Què ha passat a l'Alt Urgell? Aquest és un cas, si més no, curiós: tot i que la construcció no s'ha aturat, gairebé no hi ha intervencions arqueològiques realitzades,

hi ha moltes restes pendents d'estudi, d'altres possiblement destruïdes i una quantitat de recerques realitzades sobretot de tipus documental gens menyspreable gràcies als rics fons documentals conservats (fixem-nos sinó en el gran nombre d'articles publicats només referents a l'edat mitjana); amb tot, encara ara no tenim cap manual d'història general de la zona des dels orígens fins a l'actualitat.

Potser llavors ens hem de plantejar el tema d'una altra manera: ja que l'estudi en si mateix potser no interessa o no s'hi troba gaire sentit, s'haurà de buscar una aplicació pràctica a aquestes investigacions, la qual podria venir donada a través de l'actual immersió econòmica de la comarca en el sector terciari, el turisme.

Tot i que actualment ja hi ha altres enfocaments de revifament del territori, com ara l'establiment de població que fuig de les grans ciutats i que sovint treballa en línia, a la comarca o a Andorra, la creació d'espais i negocis d'agricultura ecològica i productes artesanals (formatges, embotits, manufactures...), etc., el turisme és, ara per ara, una de les últimes esperances de les zones rurals.

Actualment la comarca ja viu del turisme i té una oferta diversa; des d'establiments de restauració i allotjament per a totes les butxaques fins a algunes propostes d'itineraris per la natura i als parcs naturals o activitats al Parc del Segre i certes activitats culturals: alguns museus i algunes rutes i itineraris culturals.

Però el problema és que no hi ha un element que cohesioni l'oferta turística existent, de manera que tot el que s'ofereix no està relacionat entre si, no hi ha una imatge de territori que permeti a un visitant plantejar-se una estada llarga a l'Alt Urgell. I què passa amb tot el patrimoni cultural (arquitectònic, artístic, arqueològic, immaterial, etnològic, antropològic,...) i natural (fauna, flora, parcs naturals...) de què disposa la comarca? Hi ha algun criteri de difusió mínimament homogeni? Potser el problema és que, com que hi ha tants organismes diferents com a gestors, és més difícil coordinar esforços; potser tant el Consell Comarcal com als diferents ajuntaments, les associacions sense ànim de lucre i les empreses que es dediquen al turisme, al lleure i/o al patrimoni s'haurien de posar d'acord per a fer pinya i tirar endavant algun projecte més o menys unitari. Fem un altre plantejament: quin percentatge de visitants tenim comparant l'Alt Urgell amb les comarques i regions veïnes? Dels que pugen a la Cerdanya o Andorra, quants fan parada a la Seu a visitar-la (es pot fer la visita tranquil·lament en un matí); o sense anar tan lluny: quants catalans coneixen l'existència de la catedral i el barri antic de la Seu i pugen expressament a passar uns dies a la comarca (que, per descomptat, té més coses que el romànic de la seva capital)? Però bé que coneixen Sant Joan de les Abadesses o Ripoll, no?, i estan tan ben o mal comunicats com l'Alt Urgell.

Quin problema hi ha? Potser el producte no és prou atractiu? O potser els possibles visitants simplement desconeixen l'existència de l'Alt Urgell per falta d'informació? Llavors, potser el problema rau en els sistemes de difusió que es fan servir, en les inversions que es destinen a promocionar la zona. Però si es fa una campanya de publicació de la comarca, què s'ha de difondre?, com es gestiona?, què és visitable i què no? Perquè tampoc no es pot publicitar tot allò que no està mínimament consolidat, o ens podem trobar sense patrimoni d'aquí a pocs anys!

Un exemple: l'Alt Urgell és de les zones de Catalunya amb més restes megalítiques (dòlmens, menhirs...); en quin estat es troben la majoria? Quants projectes d'estudi s'hi han realitzat? Quantes excavacions sistemàtiques s'han fet? Quants projectes de consolidació, restauració, recuperació d'aquestes estructures s'han portat a terme? Però en canvi existeix una ruta dels dòlmens per la província de Lleida que inclou la visita d'un espai a l'Alt Urgell. Quin control hi ha d'aquest itinerari? Les restes proposades en aquesta ruta són visitables? Estan consolidades, mantingudes, ben indicades? Els camins per accedir-hi són públics, privats, estan mantinguts, són accessibles per a tothom? S'han calculat els mals futurs que pot provocar una mala gestió o un descontrol d'aquestes visites?

I així podríem continuar amb les esglésies romàniques, les xarxes de camins antics (i encara en ús), les restes arqueològiques i recull de fonts orals que formarien part del que avui s'anomena Memòria Històrica (ara per ara pendent de localitzar, senyalitzar, ...), etc. En aquestes propostes quina participació comarcal i local hi ha? Quins beneficis reporta per a la població i per al seu patrimoni pendent de consolidació i conservació el fet que hi hagi una difusió de tot plegat sense control ni manteniment posterior? I a petita escala quin benefici immediat i de llarga durada (econòmic, bàsicament) reporta a la població?

Com tots sabem (o hauríem de saber) el patrimoni que tenim és bast (com a tants d'altres llocs) i tan vàlid com el dels altres. Actualment, tot i que encara el transport públic és limitat (i hauréem d'esperar asseguts l'arribada idíl·lica del tren o el ferrocarril) les xarxes de carreteres han millorat i, per tant, no hi ha cap excusa per no atreure turisme, només s'han de publicitar millor els projectes existents, crear-ne alguns de nous i saber-los difondre.

El més important és tenir clar que, en el 80-90% dels casos de fracàs en projectes relacionats amb el patrimoni, l'error es troba en la concepció inicial dels projectes: en molts casos ja des de l'inici no es calcula el cost que tindrà la correcta difusió dels projectes, la seva gestió i el seu manteniment. Per això es donen situacions arreu de grans projectes que funcionen a mig gas o estan tancats part de l'any, per ser massa ambiciosos per al lloc on estan situats o per estar mal gestionats (sovint per no tenir pressupost per mantenir-ho en marxa, ja que

bona part de les subvencions permeten la construcció de les infraestructures però no en preveuen el manteniment futur).

A la Seu està en procés de construcció l'Espai Ermengol, que inclourà (a part del punt d'informació turística) una exposició sobre la història de la Seu, una altra sobre la història del formatge i una sala d'exposicions temporals. Vist des de fora, el projecte sembla prou interessant: finalment es crea un punt d'informació al centre de la ciutat lligat amb la història de la Seu i sant Ermengol, un dels grans bisbes de la seva època i gran desconegut, i que vol també abastar un tema tant interessant i diferent com ho és la història del formatge, que pot servir com a element cohesionador per dinamitzar tota la comarca.

I el plantejament que ens hem de fer ara és evident: realment què és el que necessita i/o vol la Seu? I la comarca? Què és el que la Seu i, de retruc, la comarca ofereix o pot oferir per atreure turisme?

Aquí podem plantejar-nos un altre element: es vol turisme? I, si és així, de quin tipus? Com el de Lloret (turisme jove de festa i *borratxera*), com el d'Andorra (d'esquí i botigues, però també cultural i de muntanya), com el del Pallars (dedicat als esports d'aventura, el senderisme, els bolets, però també el cultural i gastronòmic)? L'enfoc que sembla que es vol donar a l'Espai Ermengol és evident, falta que realment funcioni com a element cohesionador. Però això no ho veurem a curt termini, li hem de donar temps. Hem de tenir en compte que no serà una infraestructura comarcal sinó local, però que, com a cap de comarca, la Seu hauria de ser exemple i motor del territori.

Ara bé, la sort de no tenir un turisme molt desenvolupat és que podem aprendre de les experiències dels altres. Volem un territori sobreexplotat constructivament com els fons de vall d'Andorra, les pletes de Cerdanya o el que es pretenia fer a la Vall Fosca? Volem dedicar tot el turisme a activitats d'esports i natura? Es vol donar importància a algun o diversos elements culturals? Volem turisme massificat, com al Mont Saint-Michel, a Normandia, on arriben a concentrar-se trenta o quaranta autocars alhora en un espai no gaire més gran que Castellciutat? Si es fa venir el turisme al territori, qui se n'ha de beneficiar? Empreses vingudes de fora que munten activitats, quatre persones concretes, el conjunt d'habitants del territori?

Hem de tenir en compte que no tots els beneficis del turisme són del mateix tipus. D'una banda tenim tota aquella població que viu directament del turisme: hotels, pensions, restaurants, càmpings, pistes d'esquí, empreses d'esports de muntanya, de rutes de natura, de rutes culturals, etc. De l'altra, tots aquells que, gràcies al bon funcionament dels primers han pogut engregar un negoci o sobreviure els mals moments de final de segle xx: artesans, botiguers, lampistes, mecànics, treballadors de supermercats...

Queda clar. El que té més valor a les zones rurals i de muntanya és el territori i el patrimoni que té, tant natural, cultural com humà. El que seria interessant, doncs, és poder utilitzar tot aquest patrimoni com a element d'atracció de turisme sense malmetre'l; i, tot i que això no ho podem decidir en aquest article ni podem ser la veu de tots, podem fer propostes per al futur i/o oferir el nostre punt de vista.

Inicialment analitzem què hi ha a l'Alt Urgell. Pel que fa a temes relacionats amb la natura i els esports, trobem una oferta variada: el parc del Cadí-Moixeró i una part mínima del parc de l'Alt Pirineu, un vast territori d'altres espais de muntanya, pics, llacs, els rius Segre i Valira, el Parc del Segre, una gran quantitat de fauna salvatge (alguna reintroduïda fa poc), activitats diverses per a l'hivern i per a l'estiu (itineraris en BTT, a cavall, senderisme, esquí nòrdic, raquetes, escalada...); per aquesta banda creiem que l'enfocament que s'està donant a tots aquests projectes és correcte, en la mesura en què no requereix grans inversions econòmiques ni malmet el territori (a part hi hauríem de deixar les rutes en quads, en motos, en 4x4, els itineraris que durant anys es feien fora pista..., o la recol·lecció de bolets, que no està controlada, o la caça i la pesca, que no són activitats que s'ofereixen al turisme, etc.).

En el pla cultural hi ha diverses ofertes proposades: infraestructures museístiques creades, com la Ruta dels Oficis d'Ahir, que depèn del Consell Comarcal i que inclou diversos museus (el Museu dels Raiers de Coll de Nargó, el Museu del Pagès de Calvinyà, el Museu de la Vinya i el Vi de Muntanya del Pont de Bar, el Museu de les Trementinaires de Tuixén, la Fàbrica de Llanes i el Museu de l'Acordió, ambdós a Arséguel, el Pou de Gel d'Oliana, l'Antiga Farinera de Montferrer, la sala d'exposicions i les Homilies d'Organyà); el Límit KT (Museu dels Dinosauris) de Nargó, el Museu Diocesà, el de la Moto de Basella... i projectes com la Via Romànica, la Ruta de l'Art Rupestre, la Ruta del Pirineu Comtal, el Camí dels Bons Homes o el Viatge al País dels Manairons..., que segueixen la mateixa estructura de creació i gestió que els itineraris de natura però sense tant d'èxit. Per què? Perquè crear i gestionar elements culturals requereix més inversió i més manteniment.

Però no desesperem. Des del nostre punt de vista està tot ben enfocat, falta acabar-ho de cohesionar; perquè no pot ser que es munti una ruta que recorri algunes esglésies romàniques de la zona i s'hagi d'anar a buscar la clau a casa d'algun veí. No es podria organitzar tot plegat de manera diversa?

Hi ha un cas a Berga de gestió d'un conjunt d'esglésies restaurades per la Diputació de Barcelona en què s'ha pactat un sistema de cessió de la gestió de l'espai; el compromís és obrir els espais els caps de setmana i festius; la resta del temps el gestor (empresa o autònom) té el dret i benefici total de poder realitzar

altres visites entre setmana (escolars, jubilats...). Així s'arriba a més públic i els espais no resten restaurats i tancats; i alhora al gestor li surt rendible el temps i l'esforç invertits.

Des del nostre punt de vista, només cal analitzar altres experiències, veure quines podrien ser més beneficioses per al territori i procurar poder-les portar a terme, ja que hi ha molts i diversos casos i models de gestió com el de l'exemple posat.

I què podríem proposar per cohesionar i difondre el que de moment existeix al territori?

Creiem que inicialment s'hauria de crear (o reutilitzar) una marca de territori, una etiqueta que serveixi per unir tant els productes patrimonials com els gastronòmics i els artesanals; una etiqueta de garantia de qualitat dels productes oferts, una denominació d'origen. Només amb això, visualment, tot plegat es veuria més homogeneïtzat com a oferta única. I per fer-ho s'hauria de tenir en compte tots els interessats: restauradors, responsables d'activitats, artesans, entitats públiques, allotjaments, tècnics de cultura...

Alhora, per difondre i publicitar el projecte tant es poden utilitzar les eines tradicionals (tríptics, cartells, premsa...) com les més actuals, la més important de les quals segurament sigui Internet. La creació d'un bon portal comarcal de comprensió i ús fàcil i modern, amb tots els elements bàsics per poder fer una bona estada a la comarca: recull del patrimoni cultural visitable, recull dels espais de patrimoni natural, presentació dels itineraris, rutes i activitats existents (fins i tot amb els enllaços de les empreses que s'hi dediquen) tant culturals com de natura, un punt de difusió de tots els establiments que es dediquen al turisme a la comarca (ja siguin allotjaments, restaurants, càmpings...), etc.

Seria un projecte de gran abast, però possiblement un dels elements bàsics de cohesió del territori sense haver de fer grans inversions; simplement recolliria l'oferta existent i afavoriria tots els projectes i negocis inclosos.

Alhora les difusions més tradicionals també s'haurien de tenir en compte, tot i que requereixen més inversions: tríptics, pòsters, publicitat en mitjans de comunicació..., sempre utilitzant la marca de territori i el logotip que s'hauria de crear. Però sempre hi ha elements que no es tenen en compte, i el més important és plantejar-nos a quin públic va destinat el producte que tenim i/o que volem crear. Normalment es tendeix a dirigir bona part de les propostes a un públic familiar que busca activitats per distreure les criatures, normalment en espais de natura.

Actualment, però, ja tenim un gran nombre de la població jubilada amb moltes inquietuds tant culturals com de natura i que es desplacen amb vehicle particular. Sovint són parelles o grups petits que viatgen entre setmana o en caps de

setmana llargs i que visiten una zona tant per l'oferta cultural que té com per la gastronòmica; grups amb un cert nivell econòmic, alguns dels quals també gaudeixen dels espais de muntanya o del senderisme.

I a més a més, també hem de considerar que, amb l'oferta que la comarca ja té, molts productes poden anar destinats a grups d'escolars d'altres comarques perquè puguin passar els dies de colònies o la setmana blanca a l'Alt Urgell en lloc d'anar a zones veïnes. És tan esport de neu l'esquí alpí (que l'Alt Urgell no ofereix) com el nòrdic, les raquetes o els trineus; i les ofertes del Parc del Segre o les d'altres empreses del sector poden ser també molt variades i destinades a aquest tipus de públic.

Així, pel que fa a la història, a l'arqueologia i al patrimoni a l'Alt Urgell creiem que no hem de defallir a intentar portar a terme projectes nous, i que es pot millorar la difusió dels existents: inicialment s'ha de determinar el patrimoni que es té i el que es pot difondre; estipular el tipus de públic al qual ho volem dirigir i crear les campanyes de difusió que siguin més adients.

Creiem que la feina realitzada fins ara és molt lloable i ben valorada, si bé necessita d'una cohesió d'àmbit territorial. Alhora, hi ha molts projectes d'investigació pendents en múltiples calaixos que potser només necessiten una empenta per acabar de tirar endavant, i tot i que sovint els problemes només són econòmics s'han de poder superar. Mirant-nos el melic i lamentant-nos no aconseguirem res. És qüestió de buscar, regirar, intentar-ho i tornar-ho a intentar.